

МІСЬКА ГЕРАЛЬДИКА ХОЛМСЬКОЇ ТА БЕЛЗЬКОЇ ЗЕМЕЛЬ XV–XVIII СТ.

Вивчення міської геральдики Західної Волині, терени якої наприкінці XIV ст. опинилися під контролем польських королів (Холмська земля) та мазовецьких князів (Белзька земля), дотепер перебуває на узбіччі наукових інтересів істориків-геральдистів. Подібний стан речей пояснюється тією обставиною, що територію цих земель розрізав сучасний україно-польський державний кордон, внаслідок чого більша частина західно-волинських земель перебуває сьогодні в складі Польщі.

Оскільки сучасні українські науковці, як правило, обмежуються вивченням геральдичної спадщини лише тих теренів, які входять безпосередньо до складу теперішньої Української держави¹, а польські колеги, в першу чергу, ставлять за мету дослідження геральдичних пам'яток власне польських земель, то геральдика колишніх руських земель Корони Польської², територія яких опинилася поза межами сучасної України, знаходиться у своєрідному вакуумі між національними історіографіями.

Між тим, очевидним є те, що вивчати історичне минуле тієї чи іншої території з огляду на сучасні державні кордони, означає припускатися невинуватеної модернізації. На наше переконання, науково коректні результати можна одержати лише при вивченні геральдичних комплексів певних регіонів в їх історичних межах, без огляду на сучасні політичні та територіально-адміністративні поділи. Виходячи з цього, вивчення міської геральдики Західної Волині обмежуємо хронологічно XV–XVIII ст., коли Холмська і Белзька землі існували як окремі територіальні комплекси в складі Корони Польської. На сьогодні в нашому розпорядженні наявна інформація про герботворення 27 міст Західної Волині (13 – Холмської та 14 – Белзької землі). В основному, ця інформація одержана зі сфрагістичних джерел (зображення гербів на міських печатках): всього виявлено 67 печаток (46 – міст Холмської землі, 21 – Белзької).

Міська геральдика руських земель бере свій початок ще в XIV ст.³ Імовірно, в цей же період могли з'явитися і перші міські герби на

західно-волинських землях. Втім, перші достеменні відомості про геральдичні пам'ятки з цих теренів походять, допіру, з XV ст. Найдавнішим, з відомих на сьогодні, витвором міського герботворення на території Холмської землі є очевидно зображення на міській печатці Грубешова, яка, судячи з палеографії довколавого напису (+ sigillum civitatis de rvbesovie), що зроблений мінукульним шрифтом, була виготовлена саме в XV ст. В її полі (круглої форми, розміром 35 мм) бачимо малюнок голови оленя з двома хрестиками між рогами⁴. На пізнішій печатці Грубешова (цього разу овальної форми, розміром 36x31 мм), яка походить від середини XVI ст., знаходиться подібне зображення в супроводі довколавого напису: SIGILVM CIVITATIS RVBIESZOV та дати виготовлення печатки: 1550⁵.

В XV ст. з'явилася також печатка містечка Савин, яка перебувала при документі 1534 р. В її полі (круглої форми, розміром 21 мм) містилося зображення щита іспанської геральдичної форми з родовим гербом Рава (Rawa), тобто – панна під короною, що сидить на ведмеді, в супроводі частково збереженого напису: sig sawi ...⁶.

Цілком вірогідно, що з XV ст. походила і найдавніша печатка міста Красностава, сфрагістичний комплекс якого представлено відразу вісьмома печатками. В її полі також бачимо щит іспанської форми, на якому зображено дві риби в пояс⁷. На наступних двох печатках цього міста, що ними користувалися в 1-й пол. XVI ст. (в 1538 р. та 1546 р. відповідно)⁸, також бачимо дві риби, але цього разу їх розміщено в стовп (доземо)⁹,

Печатка Красностава від 1569 р. (кругла розміром 34 мм) знову має зображення двох риб в пояс, які розміщено в ренесансному щиті у супроводі напису: SIGIL • SCABINORVM • CIVITA • CRASNISTAW. Натомість, на трьох наступних печатках кінця XVI–XVII ст. (1570 р.,¹⁰ 1646 р.¹¹ та 1678 р.¹²) бачимо малюнок двох риб в стовп безпосередньо в полі печатки. І лише наприкінці XVIII ст., на печатці 1792 р., що має овальну форму розміром 44x40 мм та напис: * SIGILLVM : CONSVLA ... : CRASNOSTAVIENSIS :, бачимо первісну форму герба (з двома рибами в пояс) на овальному бароковому щиті в супроводі шоломової корони та двох перехрещених здолу пальмових галузок.

Найдавніші відомості про міський герб столичного міста Холмської землі сягають 2-ї пол. XVI ст. Так, в гербовнику Б.Папроцького "Gniazdo spoty"¹³, який було видано в Кракові 1578 р., представлено холмський герб: міський мур з прочиненими воротами та піднятими ґратами, над яким розміщено три вежі – вища, і кожна має по три

стрільниці та зубці (Miasto Chełm nośi za herb trzy wieże). Аналогічну інформацію містить і пізніший гербовник того ж автора “Herby gycerstwa Polskiego”: “Miasto naprzedniejsze Chełm używa za herb trzech wież¹⁴”.

Крім того, міський герб Холма широко представлено на сфрагістичному матеріалі: всього відомо 15 міських печаток, але інформація, яку знаходимо на них, цілком відрізняється від тієї, що подав у своїх гербовниках Б.Папроцький. На найдавнішій міській печатці 1565 р., яка мала круглу форму розміром 28 мм та напис: + SIGILLVM + CIVITATIS + CHELMENSIS, зображено ренесансний щит з фігурою ведмеда, який виходить¹⁵. В подальшому зображення ведмеда (який, очевидно, з’явився в міському гербі під впливом земельного гербоворення, адже Холмська земля ще від початку XV ст. користувалася гербом із зображенням ведмеда між деревами) в різноманітних комбінаціях незмінно присутнє на всіх наступних міських печатках.

Так, на печатці (кругла, 30 мм) 1631 р. в картуші півкруглого барокового щита вміщено малюнок ведмеда, що виходить в супроводі напису: SIGILLVM • CIVITATIS • SRM • CHELMENSIS¹⁶. Аналогічне зображення, але цього разу в щиті іспанської геральдичної форми, представлено на ще одній печатці 1-ї пол. XVII ст., яка має овальну форму розміром 32x29 мм і довколавий напис: SIGILLVM • CIVITATIS • SRM • CHELMENSIS¹⁷. На наступній печатці 1681 р. (овальна, розміром 30x25 мм) – зображення ведмеда, що виходить, розміщено на ренесансному щиті в супроводі напису: SIGIL • OTT • ADVO • CIVITA • CHELM та дати: 1681¹⁸. Подібний сюжет бачимо також на кількох міських печатках XVIII ст.: на першій з них – 1736 р. – ведмеда, що виходить, розміщено в півкруглому бароковому щиті, над яким зображено королівську корону¹⁹, на наступній – 1765 р. – герб розташовано в овальному бароковому щиті²⁰.

Іншим варіантом міського герба було повне зображення ведмеда. Вперше його бачимо на вїтївській печатці 1647–1652 рр.: ведмеда розміщено на ренесансному щиті в супроводі дати: 1647²¹. Міська печатка 1650–1668 рр. має подібне зображення в півкруглому бароковому щиті²². Від 1674 р. збереглися відбитки двох печаток з зображенням ведмеда в щиті: на меншій (кругла, розміром 20 мм, з написом: SIGILLVM ADVOCATI CIVITATIS CHELM) – щит має ренесансну форму²³, на більшій (овальна, розміром 33x30 мм, з написом: SIGILLVM • CIVITATIS • S • R • M • CHELMENSIS ^) – півкруглу, в оточенні барокового картуша²⁴.

Певні паралелі з варіантом герба, вміщено в гербовниках Б.Папроцького, знаходимо в зображеннях на двох холмських печатках 2-ї пол. XVII ст. Так, на вйтівській печатці, яка перебувала в ужитку впродовж 1657–1670 рр. (овальна, розміром 35x29 мм), розташовано ведмедя під трьома вежами, в супроводі напису: + SIGILLVM ADVOCATI • CIVIT • SRM • CHELM • 1657²⁵. Аналогічно представлено міський герб також на печатці 1686–1692 рр., яка має овальну форму розміром 40x30 мм і напис: SIGILLVM CIVITATIS S • R • M • CHELMIV разом з датуванням: 1686²⁶.

Від середини XVIII ст. холмський міський герб взоровано на зображенні герба Холмської землі (ведмідь між трьома деревами – “Chelmska ziemia białego Niedzwiedzia miedzy drzewy zielonymi”, як його описує Б.Папроцький)²⁷. На печатці 1740р. дане зображення розміщене в овальному бароковому щиті, який вінчає корона²⁸. На пізнішій печатці – 1787 р. (кругла, 45 мм) – ведмедя між трьома деревами під короною розміщено безпосередньо в полі печатки в супроводі напису: + PIECZEC + MAGISTRATU + MIASTA + CHELMA²⁹. Нарешті, на печатці 1785 р. (кругла, 27 мм) герб подано в рококовому щиті в супроводі шоломової корони та напису: SIGIL • ADVOCATIALE • CIVITATIS • CHELMENSIS³⁰.

XVIст. сягають відомості про герботворення ще кількох міських поселень Холмської землі. Зокрема, при документі 1553 р. зберігся відбиток печатки, що нею користувалося містечко Ізбиця. В полі цієї печатки (кругла, розміром 27 мм) було розміщене зображення хреста в супроводі напису: SIGILVM •• CIVITAT : IZBICA ••³¹. Інше містечко Холмської землі – Скербешів – 1565 р. використовувало печатку (круглої форми, розміром 25 мм) із зображенням родового герба Остоя (довгий хрест між двома півмісяцями, що лежать рогами в різні боки), розміщеного геральдичної форми в супроводі напису: + SIILVM CIVIT SKNEK³². Аналогічне зображення присутнє і на пізнішій печатці цього міста 1787 р³³.

Інший родовий герб (цього разу – Лодя) був присутній на гербі містечка Туробин. На печатці, що нею містечко користувалося впродовж 2-ї пол. XVI ст. – 1-ї чверті XVIII ст. (до 1719 р.), в щиті ренесансної форми було зображено човен під літерами: SCAG³⁴. Пізніша міська печатка 1772 р. має зовсім інше зображення: в овальному бароковому щиті на червоному полі розташовано три списа в зірку, над щитом вміщено шоломову корону, в нашоломнику виникає козел (герб Єліта)³⁵.

Наприкінці XVI ст. міські права, а разом з тим і герб, одержало Замостя. В привілеї короля Степана Баторія на магдебурзьке право цьому місту від 28 лютого 1585 р. (див. додаток) щодо герба говорилося наступне: “На офіціальную эмблему даемъ этому мѣстечку икону Святого Фомы Апостола съ копьемъ, съ тѣмъ чтобы сіе изображение находилось на печати которую городъ и его Магистратъ будутъ прилагать къ ихъ грамматамъ и важнѣйшимъ актамъ. И мы указали этому гербу или отличительному знаку быть на-вѣки присвоену этому городу”³⁶.

Зображення на міських печатках у цілому відтворюють цей опис, але щоразу з невеликими відмінностями. Так, на печатці кінця XVI ст. – початку XVII ст. (до 1605 р.) святий Тома зображений з сивом за головою та списом в лівиці, крім того в долішній частині поля печатки було розміщено щиток із зображенням родового герба власників міста – Замойських: три списа в зірку (герб Єліта)³⁷. На наступній міській печатці, що датується 5.1.1660 – 22.12.1755, зображення трьох списів перемістилося зі щитка в ліву руку святого, натомість спис – в правицю³⁸. Аналогічне зображення в супроводі довколового напису: SIGNVM MAGISTRAT CIVITAT ZAMOSCIENSIS бачимо також на печатці від 1788–1789 рр.³⁹

Несподівано точне відображення описаного в привілеї герба знаходимо на вйтівській печатці 1-ї пол. XVII ст. (використовувалася впродовж 1621–1707 рр.)⁴⁰, хоч зазвичай печатки вйтів та лави містили модифікації міського герба, тоді як подані в привілеях видозміни зображувалися на магістратських та расцьких печатках. У випадку ж з міськими печатками Замостя – лише наприкінці XVIII ст. на печатці магістрату з’являється описане в привілеї 1585 р. зображення⁴¹.

Інші міські печатки Замостя XVIII ст. містили в собі дещо відмінні сюжети. Так, на печатці 1746 р. (овальної форми, розміром 38x35 мм) було зображено святого зі списом в правиці та предметом у вигляді серця в лівиці, в супроводі частково збереженого довколового напису: SIGIL ... ZAMOSCENSIS⁴². На печатці 1772 р. (кругла, 34 мм) святий в правиці тримав ваги, а в лівиці – меч (напис: SIGILLVM ... ZAMOSCENSIS).⁴³ Крім того, з XVIII ст. (1720–1731 рр.) походить печатка вірменської громади міста Замостя (кругла, 33 мм), на якій було зображено святого над щитком з трьома списками в зірку⁴⁴.

Низка міст Холмської землі, які набули міські права ще впродовж XV–XVI ст., представлено відбитками печаток, які походять з XVII–XVIII ст. Наприклад, місто Ратно, яке одержало магдебурзьке право

ще 1440 р., користувалося в XVII (1634 р.)⁴⁵ і XVIII ст. (1782–1785 рр.)⁴⁶ гербом із зображенням в ренесансному щиті вепра між трьома деревами. 1484 р. магдебурзьке право було надане місту Ухань⁴⁷, печатка якого знаходилася при документі 1678 р. В її полі зображено мур з прочиненими воротами, на тлі яких вміщено лапчастий хрест, над муром розташовано три вежі, середня з яких вища, над кожною вежею знаходиться два страусових пера⁴⁸.

Містечко Терногора, яке здобуло магдебурзьке право 1548 р.⁴⁹, користувалося гербом (бачимо його на міській печатці від 1780–1784 рр.), який було взоровано на гербі сусіднього Красностава: в полі печатки вміщено дві риби в пояс під шоломовою короною.⁵⁰ Маціїву магдебурзьке право надано за правління Жигимонта Августа⁵¹. Відтоді місто користувалося печаткою (її відбиток знаходиться при документі 24 травня 1712 р.) із зображенням герба тогочасних власників Маціїва – князів Вишневецьких: на ренесансному щиті вміщено знак у вигляді хреста над півмісяцем, що лежить рогами дотолу над шестипроменевою зіркою⁵². Наприкінці XVIII ст. (1782 р.), коли власниками міста стали представники роду Міючинських, на міській печатці з'явилося інше зображення: мисливський ріжок під хрестиком, згори шоломова корона (герб Ковнаги, до якого належав рід Міючинських)⁵³. Нарешті, місто Щебрешин впродовж 1656–1676 рр. користувалося печаткою із зображенням в щиті німецької геральдичної форми трьох врубів (герб Корчак) в супроводі літер над щитом: SN та дати обабіч щита: 1656. Печатка мала круглу форму, розміром 26 мм та довколовий напис: + SIGILLVM • ADVOCAE • SCBM⁵⁴.

Найдавнішою відомою на сьогодні міською печаткою, що походить з теренів Белзького воєводства, є печатка міста Городило. Палеографія довкологового напису печатки (мінускульний шрифт) вказує на XV ст., як час її виготовлення (відбитки знаходилися при документах 1565–1566 рр.). В її полі зображено мур з чотирма зубцями під вежею з гострим дахом. Печатка має круглу форму розміром 30 мм та частково збережений довколовий напис: + s • chrodlec ... • civita⁵⁵. На пізнішій печатці 1684–1707 рр. (кругла, розміром 27 мм) бачимо аналогічний сюжет в супроводі напису: + SIGILLUM • CIVITATIS * HRODLENSIS •⁵⁶.

Столичне місто Белзької землі також користувалося гербом із зображенням міських укріплень. На печатці, якою міський уряд скріплював документи впродовж 1565–1667 рр., було розташоване зображення вежі з чотирма зубцями, чотирма стрільницями і прочинени-

ми воротами, крім того на вежі було розміщено воїна, який стріляє з гармати кулею вліво. Печатка, круглої форми розміром 33 мм, мала довколловий напис: + SIGILLUM + CIVITATIS + REGIE + BELZ⁵⁷. На пізнішій міській печатці (кругла 37 мм) бачимо аналогічне зображення в супроводі довколлового напису: SIGILA : CIVITATIS BELSESIS⁵⁸.

Герб Белза зафіксовано також в гербовниках Папроцького, однак ці відомості, як і в разі з гербом Холма, суттєво різняться з сфрагістичним матеріалом. Так, в “Herbach gycerstwa Polskiego” автор вміщує наступну інформацію: “Miasto naprzedniejsze Belz nośi trzy wieże o jednej bronie”⁵⁹, натомість в “Gniazdzie snoty” опис герба дещо розширено, що наближає його до видозмін, які бачимо на міських печатках: “Miasto Belz nośi herb trzy wieże takim kształtem ... ma byc działo na wierzchu wież u Puszkarz”⁶⁰. Зображення міського муру під трьома вежами, але цього разу з гострими дахами, бачимо також на печатці містечка Грабовець від 1564–1571 рр⁶¹.

Друге за значенням місто Белзької землі – Буськ – користувалося впродовж 1542–1778 рр. печаткою із зображенням герба в щиті німецької геральдичної форми, поле якого було розтяте: в першій частині виходить орел, в другій частині літера В⁶². Аналогічно представлено буський герб також на водяних знаках Буської папірні 1550 р.⁶³ Характерно, що зображення літер представлено і на гербах інших міст Белзької землі. Так, місто Любачів 1566–1567 рр. користувалося печаткою, на якій в ренесансному щиті було розміщено літеру L⁶⁴. На печатках Стоянова 1565 р.⁶⁵ та 1570 р.⁶⁶ бачимо зображення літери S під трьома з половиною страусовими пір’ями.

Зображення буквоподібного знаку (у вигляді двораменного хреста з трикутником в правій горішній частині) присутнє на міській печатці Добротвора 1566–1570 рр.⁶⁷ На пізніших печатках цього міста XVII (кругла 31 мм, напис: * CIVITATIS *** DOBROTICI) та XVIII ст. (кругла 24 мм, напис по колу: ... DOBROTICI) маємо подібне зображення знаку, але цього разу в перевернутому вигляді та в супроводі літери D⁶⁸. Використання знакоподібної фігури виявилось не поодиноким в герботворенні Белзької землі. Так, на міській печатці Августова (Великих Мостів) 1566 р. (кругла, 22 мм) знак у вигляді перехрещеної стріли вістрям вгору зображено в щиті німецької геральдичної форми, в поєднанні з фігурою топора (герб Топор)⁶⁹.

Від середини XVI ст. (1565 р.) походить також найдавніша печатка міста Потилича (кругла, 26 мм, напис по колу: * SIGILVM * CIVITATIS * POTILICZ). В її полі вміщено німецький щит під хрестиком, на

якому перехрещено два ключа⁷⁰. Подібний сюжет бачимо і на пізнішій печатці цього міста 1758 р. (овальна, розміром 32x27 мм, напис: SIGILLVM CIVITATIS POTHILICENSIS), але цього разу герб розміщено в овальному бароковому щиті, який підтримує згори ангел⁷¹.

При створенні міського герба Сокаля використано гласний символ – зображення сокола. На печатці 1565 р. (кругла, 29 мм) його розміщено в ренесансному щиті в супроводі частково збереженого напису: ... SOKAL ...⁷². Натомість, на печатці, якою місто користувалося впродовж 1578–1666 рр. (кругла, 31 мм), сокола розміщено в овальному бароковому щиті в супроводі напису: • SIGILLVM • CIVITATIS • SOKAL • 1578⁷³. Містечко Тишовці 1566 р. користувалося печаткою із зображенням павича в ренесансному щиті⁷⁴.

XVII ст. датуються відомості про герб міста Магерова, що в якості герба використовував зображення погруддя святого, яке бачимо на печатці 1650 р. (кругла, 35 мм) в супроводі напису: SIGILLVM * ... MAGIERoW.⁷⁵ Нарешті, XVIII ст. сягають печатки міст Томашова (1784 р.)⁷⁶ і Чесанова (1778–1781 рр.)⁷⁷, на яких бачимо зображення родового герба Єліта (три списа в зірку) в овальному бароковому щиті, в супроводі шоломової корони та нашоломника у вигляді козла, що виникає.

Додаток:

Копія привілею короля Степана Баторія
на магдебурзьке право місту Замостю від 28 лютого 1585 р.

Во имя Господне. Аминь. Такъ какъ во всѣхъ человѣческихъ дѣлахъ и актахъ, въ особенности же такихъ, которые производятся не съ той целью чтобы имѣть важность извѣстное короткое время, но съ намѣреніемъ обеспечить имъ постоянную силу едва ли бы можно достигъ до какого либо вѣрнаго результата безъ благотворительнаго пособия грамматы, которая одна только среди толикихъ измѣненій и перемѣнъ которыя производитъ время сохраняетъ и сберегаетъ память о событіяхъ человѣческаго рода и внушаетъ довѣріе въ ихъ происшествіе, то и Мы чтобы увѣковѣчить память о настоящемъ дѣлѣ Стефанъ Божьей Милостию Король Польскій Великій Князь Литовскій, Русскій, Пруссскій, Мазовшскій, Самогитскій, Кіевскій, Волынскій, Подляссскій, Лифляндскій, Князь Трансильванскій, сей нашей настоящей грамματοй Изъявляемъ всѣмъ которыхъ это можете касаться и каждому изъ нихъ особю, что когда Ясневельможный Іоаннъ съ Замосцьа

Канцлеръ и Гетманъ нашего Королевства Краковскій, Маріенбургскій, Мендзыржечскій и Кнышинскій нашъ Староста, увѣдомилъ насъ о своемъ желаніи построить новое Мнстечко Замосецькѣ на Вепршечѣ, около замка того же имени, который онъ на мнсто родового и стариннаго называемаго Скоковской въ Хелмской землѣ на Руси съ камня и кирпича воздвигать началъ, и доложилъ намъ что онъ весьма объ томъ заботится, чтобы исполнить свое намѣреніе, тогда мы по истинѣ не только изъ уваженія доблестныхъ заслугъ прерѣченнаго Ясневельможнаго Канцлера Короннаго, его отца и предковъ, но еще принимая къ соображенію интересъ государства, пользу даже его безопасность, отнесли съ полнымъ одобреніемъ къ такому его старанію что приняли постановленіе настолько насколько можемъ такой его // [арк. I зв.] трудъ нашей властью и благодѣянiami поощрять, и оно очень справедливо, ибо преимущественно Ясневельможный Канцлеръ столь удостоился нашей и Рѣчипосполитой признательности, отличившись самымъ блистательнѣйшимъ и безпорочнымъ вершеніемъ дѣлъ по своему вѣдомству, такъ и по военной, въ свѣжемъ нашемъ походѣ противъ Москвитиновъ, а также и отецъ его Хелмскій Каштелянъ столь похвально служилъ въ должности военачальника Веспресвѣтлѣйшаго Короля покойнаго Сигисмунда-Августа, что справедливо чтобы и мы считали долгомъ дѣлать охотно и съ большимъ удовольствіемъ все что можетъ клонить къ отличенію рода Ясневельможнаго Канцлера, а главно въ дѣлѣ, которое, какъ сказано выше, общей содѣйствуетъ пользѣ. Ибо, кому это можетъ быть неизвѣстнымъ какъ важное имѣютъ значеніе въ государствахъ, города многолюдные, укрѣпленные и хорошо снаряженные, и какою прибыль получить Республика оттого ежели ихъ численность въ ея территоріи будетъ возможно большая особенно же въ мнстахъ ближе въ сосѣдствѣ неприятелей даже въ прерѣченный замокъ Скоковку, во время татарскихъ нашествій стекалось многочисленное сосѣднее шляхетство ища въ немъ убѣжища, да это мнсто и облагоорожено побѣдой сихъ неприятелей. Это ясно, что ежели будетъ воздвигнуто сіе новое укрѣпленіе, то оно по своему объему несомнѣнно еще полезнѣе бедеть всему Государству, сосѣднему шляхетству и каждому частному человѣку. Поэтому охотно соглашаясь чтобы означенное мнстечко или Городъ осталось такъ какъ его прерѣченный Ясневельможный Канцлеръ Коронный основаль, то его намереніе считаемъ похвальнымъ и намъ пріятнымъ, и желая чтобы оно мнстечко постоянно увеличивалось, мы положили пожаловать его особенными преимуществами и права-

ми. И такъ во-первыхъ даемъ и даруемъ этому мѣстечку и всѣмъ его настоящимъ и будущимъ жителямъ Нн- // [арк.2] -мѣское право Магдебургскимъ называемое и всѣ права которыми пользуется нашъ Городъ Львовъ, исключая народныхъ резолюцій, которыя послѣдній городъ принимать можетъ по особу ему присвоенному праву, отстраняемъ отъ прерѣченнаго мѣстечка всѣ права земскія польскія, всѣ формы и обыкновения вообще нарушавшія Ннмецкое право, это мѣстечко, его Предмѣстныхъ гражданъ и всѣхъ лицъ жившихъ въ его предѣлахъ теперь или въ будущее время, увольяемъ отъ всякой подчиненности и повинности нашимъ и нашего королевства служащимъ, всѣмъ и каждому изъ нихъ особу, т.е. Воеводамъ, Каштелянамъ, Старостамъ, Судьямъ, Подсудкамъ и какимъ бы то ни было Должностнымъ чиновникамъ и ихъ вознымъ, и они означенные граждане по какимъ-либо дѣламъ буде-ли они важныя или мелкія, или по причинѣ какихъ-либо безчинствъ или по какому-нибудь другому происшествію къ нимъ нашимъ чиновникамъ шли къ кому-либо изъ нихъ позваны, ни слушать ни переносить и перетерпѣвать кондеманату или испытывать какое-либо за неявку наказаніе не должны, и только по Ннмецкому праву къ Войту и Магистрату ихъ города могутъ быть позваны къ отвѣту. На официальную эмблему даемъ этому мѣстечку икону Святого Фомы Апостола съ копьемъ, съ тѣмъ чтобы сіе изображеніе находилось на печати которую городъ и его Магистратъ будутъ прилагать къ ихъ грамматамъ и важнѣйшимъ актамъ. И мы указали этому гербу или отличительному знаку быть на-вѣки присвоену этому городу. Всѣхъ гражданъ того новаго мѣстечка или Города Замосцьа и каждого изъ нихъ особу такъ же Корпораціи и всѣ Ремешленничьи Цѣхи уже учреждены въ томъ мѣстечкѣ и тѣ которыя будутъ тамъ впредь учреждены сравниваемъ в правахъ и чести съ Гражданами корпораціями и Цѣхами города Львова и другихъ // [арк.2 зв.] городовъ въ нашемъ Королевствѣ, и мы указали Замосцкіе граждане и означенныя его сословія симъ послѣднимъ равны. Въ этомъ мѣстечкѣ или Городѣ Замосцьѣ такъ какъ хорошее распоряженіе касательно Недѣльнаго торговаго, и Ярмарокъ не мало вообще содѣйствуетъ возрасту и возвеличенію Городовъ и мѣстечекъ устанавливаемъ и учреждаемъ торгъ который будетъ производиться каждую недѣлю въ среду, торговаго же годичныя или ярмарки три. Первый въ воскресенье Еханді, первое послѣ праздника Возшествія Господня. Другой въ праздникъ святаго Марка Папы и духовника, то есть седьмага дня мѣсяца октября. Третій гдѣ главнымъ предметомъ торговли соленья будутъ рыбы въ праздникъ

Обращения Святого Павла въ Январѣ. Мы указали всѣ купцы, фурманы, негодяны ремесленники и прочія лица какого бы они ни были происхождения и націи на тѣ ярмарки прибывать могутъ, ежели они только не суть такого рода люди что ихъ законы сносить не позволяютъ, и имъ дозволено въ томъ мѣстечкѣ отъ опредѣленного дня для начатія ярмарки до времени его окончанія которое назначить Магистратъ вышеупомянутаго мѣстечка заниматься торговлей всякаго рода, продавать лошадей, быковъ, овецъ, свиней, козъ и всякихъ животныхъ какъ побольше такъ и поменьше, такъ же и другіе товары, какъ то сукно, полотно, ароматы, живности, всякую домашнюю утварь, и всѣ вообще безъ малѣйшаго изъятія товары какъ домашніе такъ и иностранные, продавать, мѣнять, заключать контракты по торговымъ касательно ихъ дѣлкамъ, и всѣ прочія и каждое изъ нихъ особо безъ никакого исключенія дѣла совершать и производить, которыя случаются на извѣстнѣйшихъ торгахъ или ярмаркахъ, и чтобы тѣ ярмарки были болѣе посѣщаемы и болѣе на нихъ стекалось народа, всѣмъ купцамъ большихъ нашего Королевства городовъ, какъ то Краковскимъ, Гданскимъ, Эльбинскимъ, Торуньскимъ, Познаньскимъ, Львовскимъ, Виленскимъ, Варшавьскимъ и прочихъ также Городовъ, не исключая иноземныхъ куп- // [арк.3] -цовъ, какъ Христіанъ такъ и погань, даруемъ и жалуемъ право пользоваться на тѣхъ ярмаркахъ тѣми преимуществами, какія имъ обыкновенно служатъ въ Люблинѣ и Торунѣ, и тѣ ярмарки означеннаго мѣстечка сравниваемъ безъ изъятія съ извѣстнѣйшими ярмарками въ нашемъ Королевствѣ. Сверхъ того, такъ какъ прежде вель путь въ Польшу съ земель Волинскихъ и Львова черезъ тѣ мѣста гдѣ состоитъ сіе новое мѣстечко, то мы указали купцамъ, фурманамъ, и всѣмъ прочимъ и впредь тщательно той же самой держаться дороги не только пообыкновенію но также въ силу сей привилегіи, и чтобы когда-либо отъ той дороги не отвращали людей какими-либо новыми пошлинами, моствыми или плотинными сборами, мы указали: предупреждается сей нашей привилегіей прерѣченному городу Замосцю на Вепршечѣ дарованной что впредь между Владимиромъ, Белзомъ, Потылицемъ, Хелмомъ, Люблиномъ и вообще по Вислу не будетъ ни-какихъ новыхъ пошлинъ или сборовъ мостовыхъ либо плотинныхъ, и объявляемъ что таковыя учрежденія ни-какой важности имѣть не будутъ ежели когда-нибудь и послѣдуютъ. Но чтобы сіе положеніе касательно означенной дороги не было въ ущербъ нашимъ пошлиннымъ доходамъ мы указали быть въ ономъ мѣстечкѣ или Городѣ Таможнѣ и ее содержать для сбора платы пошлинъ которыя

обыкновенно требуются въ другихъ мѣстахъ. Учреждаемъ также въ томъ же мѣстечкѣ на вѣки Торжище или складочное мѣсто вывозимыхъ товаровъ съ Волини, съ Белзского Воеводства и Хелмской земли въ Польшу: воску, смолы, шкуръ какъ большихъ такъ и поменьше, меду который съ той стороны Львова въ тотъ новый Городъ Замасцье довозять. Льну коноплю селитры [...] соли и рыбъ такъ же и тѣхъ товаровъ которые съ Гданска и съ Польши и въ тѣ мѣста отправляютъ на судахъ или сухимъ путемъ. Это торжище и // [арк.3 зв.] Складочное мѣсто тѣмъ обуславливается что, всѣ купцы и фурманы прибывая къ означенному мѣстечку съ вышеупомянутыми товарами и прочими не будутъ его миновать подь опасеніемъ потери ихъ товаровъ, но они въ немъ должны пробывать три дня чтобы Граждане купить могли у нихъ товары, и только тога дозволяется имъ дальше съ ними хвать куда захотятъ, ежели ихъ не могутъ продать въ продолженіе того времени. Желая чтобы въ этотъ Городъ (который не намалыя деньги будетъ укрѣплять онъ самъ вышеупомянутый Ясневельможный Канцлеръ Коронный), увеличалось народонаселеніе, и такимъ способомъ образовался Городъ болѣе многолюдный и служащій болѣе сильной оградой Королевству отъ всѣхъ непріятелей, мы сочли нужнымъ принять мѣры въ слѣдствіе которыхъ приглашение жить и поселиться въ Замосцье встречало бы большую симпатію и люди охотнѣе бы на то склонялись, почему онъ Городъ и всѣхъ его жителей пользующихся гражданскими правами увольняемъ и освобождаемъ на вѣки отъ платы пошлинъ мостовыхъ, плотинныхъ и всѣхъ прочихъ подь какимъ бы они ни были названіемъ учреждены, и потому они отъ всякаго взысканія пошлинъ за перевозъ товаровъ какихъбы то ни было и какогобы они ни были названія какъ сухимъ путемъ такъ и по судоходнымъ рѣкамъ въ вѣрхъ либо внизъ въ королевствѣ и всѣхъ нашихъ владеніяхъ на вѣки уволены и освобождены, за исключеніемъ однакожъ пограничныхъ и капитальныхъ, но и въ платѣ пограничныхъ пошлинъ то означенному городу т.е. его гражданамъ дѣлаемъ облегченіе что, съ платы отъ нихъ слѣдуемой ежегодно триста флориновъ сбавлять общаемъ даже сей нашей настоящей грамматой ту сбавку разрѣшаемъ, въ слѣдствіе чого Замосцкіе граждане каждый годъ получать будутъ того рода уступку въ продолженіе десяти лѣтъ начиная отъ истечения срока аренды или откупа которымъ еще пользуются откупщики нашихъ Пошлинныхъ доходовъ, въ будущее же время, по окончаніи означенной аренды не иначе мы или наши преемники какой-либо контрактъ по откупу Пошлины заклю- // [арк.4] -чать будемъ какъ только съ тѣмъ условіемъ

что каждый годъ триста флориновъ уступки даваемы будутъ жителямъ означеннаго города, и ежели бы даже то условіе по забвенію или по какой-нибудь другой причинѣ было даже и пропущено, тѣмъ не менее однакожь откупщики соображаясь съ нашей волей къ нему примѣняться обязаны такъ, какъ будто оно и было въ контрактъ внесено и въ немъ находилось. Ежели же будетъ требоваться плата пошлинъ не въ пользу какого либо посторонняго лица, но въ нашу, то это какъ мы такъ и Преемники нашего королевства будемъ считать справедливымъ. Мы указали сіе наше рѣшеніе довести до свѣденія нашихъ Пошлинъ Откупщиковъ, и приказали отъ вышеозначеннаго времени, тѣмъ изъ прерѣченныхъ гражданъ которые предъявлять свидѣтельство скрѣпленное печатью вышенаименованнаго Города Замосця или ихъ господина дѣлать во взысканіи пограничныхъ пошлинъ такое какъ сказано облегченіе. На послѣдокъ желая щедро придавать благодѣнія къ благодѣніямъ это мѣстечко или Городъ такъ какъ оно ново и только теперь дано ему начало, на пятнадцать лѣтъ срокомъ освобождаемъ и увольняемъ отъ публичныхъ платы податей, какого бы они ни были названія, на основаніи государственныхъ правилъ теперь или впредь назначенныхъ. Мы общаемъ означенному мѣстечку или Городу что все выше выраженное и описанное будетъ на вѣки неприкосновенно и сохраняется постоянно, и въ удостовѣреніе и болѣе ясное засвидѣтельствованіе этого всего, мы собственноручно сію грамоту подписали и скрѣпить вытисненіемъ Коронной печати приказали. Дано въ Варшавѣ на великомъ Коронномъ сеимѣ дня двадцать восьмага мѣсяца Февраля Года Господня Тысяча Пятьсотъ Восьмьдесятъ Пятаго Царствованія нашего Девятаго.

Стефанъ Король
А. Цихоцкий.⁷⁸

¹ Гречило А. Українська міська геральдика: тенденції розвитку. Дисертація... кандидата історичних наук. – К., 1996; Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. Герби міст України (XIV – перша половина XX ст.). – К., 2001.

² Adamczewski M. Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku. – Warszawa, 2000; Seroka M. Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku. – Warszawa, 2002.

³ Гречило А. Вказ. пр. – С.20-23; Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С.164; Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі – ЦДІАЛ України). – Ф.52. – Оп.1. –

Спр. – 238. – Арк.15; Ф.131. – Оп.1. – Спр. 80; Спр.100; Спр. 308; Спр.724; Львівський історичний музей. – Сфр. 902; Сфр. 2380; Muzeum Narodowe w Krakowie. – Rkps 1468; Rkps 1489; Rkps 1520.

⁴ MNK, Rkps 911, Tom III/3, karta 2; Rkps 1465, karta 116; Rkps 1484, Tom VIII, karta 19; Rkps 1508; Rkps 1509, Tom II, tabl.VII, il.87; Gumowski M. Herby miast polskich.- Warszawa, 1960.- C.45; мал.35; Wittig W. Pieczęcie miast dawnej Polski.- Kraków – Warszawa, 1905.- C.88; мал.1 (прикладена до документу від 1565 р.).

⁵ Гречило А. Українська міська геральдика.- С.36; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, Sygn.138, st.30; MNK, Rkps 911, Tom III/3, karta 2; Rkps 1465, karta 116; Rkps 1484, Tom VIII, karta 19; Wittig W.- C.88; мал.2 (при серії документів 1560 – 1788 р.р.).

⁶ MNK, Rkps 563, n.119742; Rkps 1469, karta 20; Rkps 1491; Rkps 1508; Rkps 1509, Tom II, tabl.XIX, il.240.

⁷ MNK, Rkps 1485.

⁸ Там же (перша з цих печаток має круглу форму розміром 27 мм та довколишній напис: + S IVRAT CIV CRASNO•STA, друга – кругла розміром 20 мм, з написом: * SIGILV • CIVITATIS • CRASNSTA).

⁹ MNK, Rkps 1485.

¹⁰ MNK, Rkps 556, n.118544; Rkps 1466, karta 127; Rkps 1485 (кругла розміром 21 мм, з написом: * SIGILV • CIVITATIS • CRASNISTA).

¹¹ MNK, Rkps 1485 (кругла, 20 мм, напис: SIGILV • CIVITATIS • CRASNYSTA).

¹² MNK, Rkps 1485 (восьмикутна розміром 36x32 мм, напис: SIGILLVM : ADVOCACIALE : CRASNOZ :).

¹³ Paprocki B. Gniazdo cnoty skąd herby rycerstwa sławnego Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Ruskiego y inszych panstw początek swoy maia.- Kraków, 1578.- C.1224.

¹⁴ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego.- Kraków, 1858.- C.915.

¹⁵ Климкевич Р. Герби і печаті міста Холма // Літопис Волині.- Число VII.- Вінніпег, 1964.- С.48.

¹⁶ MNK, Rkps 1484, Tom III, karta 12.

¹⁷ MNK, Rkps 1484, Tom III, karta 13.

¹⁸ MNK, Rkps 1484, Tom III, karta 14.

¹⁹ Там же (овальної форми розміром 36x30 мм з написом: + : SIGILLVM + CIVITATIS + CHELM).

²⁰ Там же (овальна розміром 27x22 мм з написом: SIGILVM • IOAN • CISER • ADVO • CHELME •).

²¹ Там же (овальна розміром 35x28 мм, напис: SIGILLVM ADVOCATIALE ... SRM • CHELM).

22 Там же (кругла, 29 мм, напис: SIGILLVM • CIVITATIS • S • R • M • CHELM • 1650 :).

23 ЦДІАЛ, ф.132, оп.1, спр.225, арк.1. На думку Р.Климкевич (див.: Герби і печаті міста Холма // Літопис Волині.- Число VII.- Вінніпег, 1964.- С.49-50), матрицю цієї печатки було виготовлено в XVI ст., що є цілком вірогідно з огляду на характерну стилізацію зображення та палеографію літер.

24 MNK, Rkps 1484, Tom III, karta 14.

25 MNK, Rkps 1484, Tom III, karta 13, 14.

26 MNK, Rkps 1484, Tom III, karta 14.

27 Paprocki B. Gniazdo cnoty.- С.1224.

28 MNK, Rkps 1484, Tom III, karta 12; Wittyg W.- С.35; мал.1 (кругла, 35 мм).

29 MNK, Rkps 1464, karta 110; Rkps 1484, Tom III, karta 12; Wittyg W.- С.36; мал.2.

30 MNK, Rkps 1484, Tom III, karta 14.

31 MNK, Rkps 1484, Tom VIII, karta 51; Wittyg W.- С.92; мал.1 (автор невірно ідентифікував цю печатку як приналежну до Ізбиці Куявської, див.: Adamczewski M. Heraldyka miast wielkopolskich.- С.342).

32 MNK, Rkps 564, n.119823; n.119824; Rkps 1469, karta 62; Rkps 1491.

33 MNK, Rkps 564, n.119825; Rkps 1469, karta 62; Rkps 1491 (кругла розміром 33 мм з написом: • STEMMA • CIVITATIS • SKIERBIESZOWIENSIS).

34 MNK, Rkps 1470, karta 144; Rkps 1492 (кругла 28 мм з написом: * SIGILVM * CIVITA * THVROBIN).

35 MNK, Rkps 566, n.162682; Rkps 1470, karta 144; Rkps 1492 (овальна 39x34 мм з написом: + PIECZEC URZEDU WOITOWSKIEGO : MIAS TVROBIN).

36 Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського Національної академії наук України, Інститут рукописів, ф.2, спр. 2669, арк.1-4.

37 MNK, Rkps 1472, Tom I, karta 22; Rkps 1493; Gumowski M. Herby miast polskich.- Warszawa, 1960.- С.62; мал.48 (кругла 30 мм з написом: * SIGILVM • CONSVLATVS • CIVITA • ZAMOSCZIAE).

38 ЦДІАЛ, ф.132, оп.1, спр.153, арк.1; спр.154, арк.2; спр.155, арк.2; MNK, Rkps 1472, Tom I, karta 22; Rkps 1493 (кругла 39 мм, напис: SIGILLVM • N • CONSVL ... CIVITAT • ZAMOSCII ••).

39 MNK, Rkps 1472, Tom I, karta 22; Rkps 1493; Sochaniewicz K. Geneza herbu miasta Zamościa // Przewodnik naukowy i literacki.- Том 46.- Львів, 1920.- С.626; Sochaniewicz K. Święty Tomasz Apostol Patron Zamościa.- Zamość, 1918.- С.5.

40 ЦДІАЛ, ф.52, оп.2, спр.178, арк.939; спр.184, арк.1012; MNK, Rkps 1472, Tom I, karta 22; Rkps 1493 (святий Тома зі списом в правиці розміщувався на круглій печатці розмір 35 мм в супроводі напис: • SIGILLVM • ADVOCATIALE • CIVITATIS • ZAMOSC).

41 MNK, Rkps 1472, Tom I, karta 22; Rkps 1493; Sochaniewicz K. Geneza herbu miasta Zamościa.- С.626 (з написом по колу: SIGNVM MAGISTRAT CIVITAT ZAMOSCIENSIS).

42 ЦДІАЛ, ф.52, оп.1, спр.344, арк.34, 44; MNK, Rkps 1472, Tom I, karta 22; Rkps 1493.

43 ЦДІАЛ, ф.52, оп.2, спр.586, арк.1151; MNK, Rkps 1472, Tom I, karta 22; Rkps 1493.

44 ЦДІАЛ, ф.52, оп.2, спр.585, арк.366; спр.586, арк.3; MNK, Rkps 1472, Tom I, karta 22; Rkps 1493.

45 ЦДІАЛ, ф.132, оп.1, спр.214, арк.2; MNK, Rkps 563, n.119609; Rkps 1490; Гречило А. Українська міська геральдика.- С.36 (кругла 41 мм, напис: + SIGILLVM + CIVITATIS + RATHNOENSIS ^).

46 AGAD, Archiwum Piłsudskich-Giniewowiczów, Sfragistyczny zbiór pieczęci miast polskich, Sygn.D 547; MNK, Rkps 563, n.119610; Rkps 1468, karta 130; Rkps 1490 (кругла, розмір 39 мм).

47 Словник географічний Крólestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.- Tom XII.- С.736.

48 MNK, Rkps 566, n.162698; Rkps 1470, karta 132; Rkps 1492 (кругла 31 мм, напис: • S • CIVITATIS • VCHANENSI).

49 Словник географічний.- Tom XII.- С.186.

50 AGAD, APG, SZ, Sygn.D 644; Sygn.D 645; MNK, Rkps 566, n.162618; Rkps 1470, karta 6; Muzeum Narodowe w Warszawie, n.9782 (кругла 28 мм, напис: ... SIGNVM : CIVITAS : TARNOGUR ...).

51 Словник географічний.- Tom V.- С.883.

52 Центральний державний історичний архів України у місті Києві, ф.1260, оп.1, спр.1, арк.8 (кругла 24 мм).

53 MNK, Rkps 1487, karta 2 (кругла 50 мм, напис: PIECZĘC + MIEYSKA + MACIEJOWSKA).

54 ЦДІАЛ, ф.52, оп.2, спр.494, арк.194; MNK, Rkps 1491.

55 MNK, Rkps 1465, karta 115; Rkps 1484, Tom VIII, karta 12; Rkps 1508; Rkps 1509, Tom II, tabl.VII, il.86; MNW, n.49581 (3553/15099); Wittyg W.- С.88; мал.1.

56 MNK, Rkps 1465, karta 115; Rkps 1484, Tom VIII, karta 12; Rkps 1487, karta 2; Wittyg W.- С.88; мал.2; Маркевич О. Печатки міст України як джерело для дослідження мистецтва і архітектури // Третя республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін.- Друга секція.- К., 1968.- С.365-а; мал.5.

57 ЦДІАЛ, ф.52, оп.2, спр.183, арк.1493; MNK, Rkps 1464, karta 11; Rkps 1484, Tom II, karta 34; Wittyg W.- С.12; мал.1; Маркевич О. Печатки міст України.- С.365-а; мал.1; Гречило А. Українська міська геральдика.- С.35.

- 58 Маркевич О. Печатки міст України.- С.365-а; мал.2.
- 59 Paprocki V. Herby gycerstwa polskiego.- Kraków, 1858.- С.910.
- 60 Paprocki V. Gniazdo cnoty.- С.1223.
- 61 MNK, Rkps 1465, karta 83; Rkps 1484, Tom VII, karta 113; Wittyg W.- С.81; мал.1 (кругла 28 мм, напис: • SIILVM CIVI GRABOVIEC).
- 62 ЦДІАЛ, ф.52, оп.1, спр.60, арк.39; оп.2, спр.178, арк.783, 1118; AGAD, Archiwum Piłsudskich-Giniatowiczów, Sfragistyczny zbiór pieczęci miast polskich, Sygn.D 68; Sygn.D 69; Zbiór dokumentów papierowych 2659; MNK, Rkps 1484, Tom II, karta 279; Гречило А. Українська міська геральдика.- С.35; Wittyg W.- С.34; мал.1 (кругла 21 мм, напис: + SIGILLVM CIVITATIS BVSKO).
- 63 Мацюк О. Папір та філіграні на українських землях (XVI – початок XX ст.).- К., 1974.- С.29, 99; Гречило А. Українська міська геральдика.- С.39; мал.1.
- 64 AGAD, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, Sygn.139, st.57, 61; MNK, Rkps 558, n.118804; Rkps 1486, Tom I, karta 71 (кругла 23 мм, напис: SIGILVM : CIVITATIS : LIVBACZOW).
- 65 MNK, Rkps 565, n.119991; Rkps 1469, karta 148; Rkps 1491 (кругла 21 мм, напис по колу: S ... STO ...).
- 66 MNK, Rkps 565, n.119990; Rkps 1469, karta 148; Rkps 1491 (кругла 21 мм, напис: + SIGIL + CIVITAT + STOIAN).
- 67 AGAD, Archiwum Piłsudskich-Giniatowiczów, Sfragistyczny zbiór pieczęci miast polskich, Sygn.D 108; Sygn.D 109; MNK, Rkps 1464, karta 181; Rkps 1484, Tom IV, karta 52, 53; Гречило А. Українська міська геральдика.- С.35; Сварник І. Колекція грамот АГАД у Варшаві // Друга наукова геральдична конференція.- Львів, 1992.- С.67; Wittyg W.- С.54; мал.1 (кругла 26 мм, напис: SIGIL OPP1).
- 68 MNK, Rkps 1484, Tom IV, karta 53.
- 69 MNK, Rkps 911, Tom III/3, karta 3; Tom III/4, karta 12; Rkps 1464, karta 5; Rkps 1484, Tom I, karta 19; Rkps 1516, st.3; Wittyg W.- С.10; мал.2 (над щитом літери: AS).
- 70 AGAD, Archiwum Piłsudskich-Giniatowiczów, Sfragistyczny zbiór pieczęci miast polskich, Sygn.D 512; MNK, Rkps 562, n.119443; Rkps 1489; Гречило А. Українська міська геральдика.- С.26; мал.2.
- 71 MNK, Rkps 1489.
- 72 MNK, Rkps 565, n.119914; Rkps 1469, karta 93; Rkps 1491.
- 73 ЦДІАЛ, ф.52, оп.1, спр.61, арк.85; AGAD, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, Sygn.139, st.56; MNK, Rkps 1469, karta 93; Rkps 1491.
- 74 MNK, Rkps 566, n.162697; Rkps 1470, karta 134; Rkps 1492 (кругла 24 мм).

